

INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA
Institut od nacionalnog značaja
za Republiku Srbiju

knjiga sažetaka

Tri decenije tranzicije u Srbiji - Sociološka i antropološka perspektiva

Three Decades of Transition
in Serbia: Sociological and
Anthropological Perspectives

Naučni skup

TRI DEZENIJE TRANZICIJE U SRBIJI –
SOCIOLOŠKA I ANTROPOLOŠKA PERSPEKTIVA

THREE DECADES OF TRANSITION IN SERBIA:
SOCIOLOGICAL AND ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVES

Edicija

Knjige sažetaka

Izdavač

Institut društvenih nauka, Beograd 2022.

Za izdavača

dr Goran Bašić

Urednice

dr Lilijana Čičkarić

dr Suzana Ignjatović

Programski odbor

dr Lilijana Čičkarić

dr Suzana Ignjatović

dr Veselin Mitrović

dr Ljubomir Hristić

dr Vladimir Mentus

dr Ana Vuković

dr Ivana Arsić

dr Nena Vasojević

mr Marko Mandić

mr Emilija Mijić

Organizacioni odbor

Dijana Arsenijević

Nataša Jevtić

ISBN: 978-86-7093-253-1

Knjiga sažetaka je pripremljena u okviru

Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2022. godinu

koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

TRI DECENIJE TRANZICIJE U SRBIJI – SOCIOLOŠKA I ANTROPOLOŠKA PERSPEKTIVA

NAUČNI SKUP

1. jun 2022. GODINE

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

KNJIGA SAŽETAKA

Sadržaj

- 7 ■ **Mirko Blagojević**
Confessional and Religious Identification in Serbia
(Relationship Dynamics)
Konfesionalna i religijska identifikacija u Srbiji (Dinamika odnosa)
- 9 ■ **Aleksandar Bošković**
Thinking Globally, Acting Locally: Identities in a Post-Socialist Perspective
Misli globalno, radi lokalno: identiteti u postsocijalističkoj perspektivi
- 11 ■ **Lilijana Čičkarić**
Parliamentarism in Serbia from Women's Perspective
Parlamentarizam u Srbiji iz ženskog ugla
- 13 ■ **Zorica Mršević**
Kvir identiteti i njihova ljudska prava
Queer Identities and Their Human Rights
- 15 ■ **Neven Cvetičanin**
Nedovršene institucije Republike Srbije kao posledica
gestrateškog položaja i geopolitičkog klizišta
Unfinished Institutions of the Republic of Serbia as a
Consequence of Geostrategic Position and Geopolitical
Landslide
- 18 ■ **Suzana Ignjatović**
Disjuncture, Liminality, and Agency in Research on Transition
Disjunktura, liminalnost i agensnost u istraživanjima tranzicije
- 20 ■ **Veselin Mitrović**
Understanding Transition through Inverse Nostalgia
Razumevanje tranzicije kroz inverznu nostalgiju
- 23 ■ **Jelena Đurić**
Tranzicija i identitet društva u Srbiji
Transition and the Identity of the Society in Serbia
- 25 ■ **Ivana Gačanović**
Homo academicus u tranziciji: Antropološka diskusija o
efektima tranzicije na „akademsku kulturu“ u Srbiji
Homo Academicus in Transition: Anthropological Discussion
on the Effects of the Transition Process on the “Academic
Culture” in Serbia

- 28 ■ **Vladimir Mentus**
A Mistrustful Society? Interpersonal Trust in Post-Socialist Serbia
Društvo nepoverenja? Međuljudsko poverenje u postsocijalističkoj Srbiji
- 30 ■ **Katarina M. Mitrović**
U skladu sa godinama: proživljavanje „produžene mladosti“
Age-Appropriate: “Extended Youth” Well-Spent
- 32 ■ **Marija Obradović, Nada Novaković**
Tranzicija – modernizacija ili kontrarevolucija: slučaj Srbije
Transition – Modernization or Counter-Revolution: The Case of Serbia
- 34 ■ **Nena Vasojević**
Globalizacija i akademska mobilnost
Globalization and Academic Mobility
- 36 ■ **Ana Vuković**
Istorijsko-sociološki osvrt na Institut društvenih nauka: društveni kontekst i institucionalno delovanje
Historical-Sociological Review on the Institute of Social Sciences: Social Context and Institutional Action
- 38 ■ **Marko Mandić**
Spoljnopolitički identitet Republike Srbije između uticaja međunarodnih okolnosti i identitetskih kategorija stanovništva
The Foreign Policy Identity of the Republic of Serbia Between the Influence of International Circumstances and the Identity Categories of the Population
- 41 ■ **Emilija Mijić**
Ratko Mladić i javni prostor – kultura sećanja desničarskog populizma kao simbol tranzicije ka „demokratskim vrednostima“
Ratko Mladic in Public Space: Culture of Memory and Right-Wing Populism as a Symbol of Transition to “Democratic Values” in Serbia

Mirko Blagojević

Institute of Social Sciences, Belgrade
blagomil91@gmail.com

Confessional and Religious Identification in Serbia (Relationship Dynamics)

Confessional identification is significant not only as one of the unquestionably important forms of religious conscience, but also as a starting point in the analysis of the religious situation when it comes to research of people's attachment to religion and church in a certain confessional, or geographic area, whether it is about the research of religiosity of some local population, or nation-wide or global representative research. However, by no means could the results acquired by applying this indicator of religiosity be taken as the final and unmistakable confirmation of the number of religious people in a given confessional area. It is a so-called "soft" indicator of religiosity, since it does not clearly differentiate between religious and irreligious respondents. The results of a good deal of research indicate that the number of confessionally declared believers surpasses the number of religiously declared respondents, which shows us that the respondents who do not consider themselves religious, could still claim to belong to a certain confession.

Religious self-identification is regularly used as an indicator of religiosity in socio-psychological and public opinion research. Unlike confessional identification, it provides somewhat more reliable information on personal religiosity, based on the respondent's introspection (intrinsic religiosity), and it represents an identity marker of personal religiosity. Defining personal religiosity is a more sensitive indicator than confessional belonging, as it includes introspection and reflexivity. Due to the fact that someone might see themselves as religious without confessional belonging, there is a paradoxical divergence between confessional and pro-religious identification in research data: confessional identification is more frequent than pro-religious identification. However, as in the case of confessional identification, it should be noted that, as an independent marker of religiosity, even this indicator is not enough to explain the value position of religiosity since, since this marker is identifying in character, it fails to answer questions of other dimensions of religiosity, like the ritual, dogmatic or the action-motivational ones.

Keywords: confessional identification, pro-religious identification, indicators of religiosity, sociology of religion, Serbia

Konfesionalna i religijska identifikacija u Srbiji (Dinamika odnosa)

Konfesionalna identifikacija nema značaj samo kao jedan od neizostavno važnih oblika religijske svesti nego i kao početna tačka analize religijske situacije u istraživanjima vezanosti ljudi za religiju i crkvu na određenom konfesionalnom ili geografskom prostoru, bilo da se radi o ispitivanju religioznosti stanovništva nekog mesnog punkta ili reprezentativnog istraživanja nacionalnog, odnosno globalnog društva. Rezultate dobijene primenom u istraživanjima ovog pokazatelja religioznosti nikako ne možemo uzeti za konačan i neproblematičan broj religioznih na nekom konfesionalnom prostoru. Radi se o tzv. „mekom“ indikatoru religioznosti pošto ne diferencira dobro religiozne od nereligioznih ispitanika. Rezultati brojnih istraživanja pokazuju da broj konfesionalno deklariranih vernika prevazilazi broj religiozno izjašnjenih ispitanika, što znači da i ispitanici koji sebe ne smatraju religioznim smatraju da pripadaju nekoj konfesiji.

Religijska samoidentifikacija redovno se kao indikator religioznosti koristi u socio-psihološkim i javnomnjenjskim istraživanjima. Za razliku od konfesionalne identifikacije daje nešto validnije podatke o ličnoj religioznosti na osnovu introspekcije ispitanika (intrinzična religioznost) i predstavlja identitetski marker lične religioznosti. Određenje lične religioznosti senzitivniji je indikator od konfesionalne pripadnosti jer podrazumeva introspekciju i refleksivnost. Zato što neko sebe vidi kao religioznu osobu, ali ne smatra da pripada nekoj konfesiji (subjektivna religioznost) imamo podatak, često tumačen kao paradoksalan, da u izjašnjavanjima redovno ima više konfesionalnog nego proreligioznog identifikovanja. Međutim, kao i za konfesionalnu identifikaciju, treba reći da i ovaj indikator kao samostalni pokazatelj religioznosti nije dovoljan za objašnjenje vrednosne pozicije religioznosti pošto kao marker identifikacionog karaktera ne daje odgovore na pitanja drugih dimenzija religioznosti kao što su ritualna, dogmatska, akcijsko-motivacijska.

Ključne reči: konfesionalna identifikacija, proreligiozna identifikacija, indikatori religioznosti, sociologija religije, Srbija

Aleksandar Bošković

Institute of Archaeology, Belgrade
aleksandarbos@gmail.com

Thinking Globally, Acting Locally: Identities in a Post-Socialist Perspective

Thinking about and thinking through identities can be a way of successfully analyzing some of the processes characteristic for the former Yugoslavia since the late 1980s. In the last three decades, there has been a strong tendency to redefine some identities, and this tendency has included all levels – from the personal, family (often neglected in the public discourses), class, public, civic or religious, ethnic or national. The analysis of the shifts in interpretation and instrumentalization of any of these forms of identity could probably take up the entire conference, so I will focus here on the apparent contradiction in the formulation of global and local identities. Anthropology offers especially useful tools here, with its emphasis on social organization (functionalism), but also with examples of how have people through history made different choices based on what they (and not external researchers or observers) perceived to be in their best interest (transactionalism). From the early criticism of the post- Second World War Yugoslav socialist society (primarily having in mind the inequalities that it reproduced and maintained), through attempts (successful for the most part) to re-write the recent history of the region, some of the identities expressed themselves through ethnicity. But here the terminology that was inherited from the socialist period proved to be deceptive, so there was an attempt to make distinctions between “patriotism” vs “nationalism” (see definitions of Samuel Johnson, or Ambrose Bierce), or “nationalism” (“not so bad”) vs “chauvinism” (“bad”) – and even some authors working (or trying to work) within non-nationalist paradigms had problems to explain what they meant. The authors most frequently quoted by the sympathizers of nationalism included Talcott Parsons and German philosophers like Heidegger, while those critical of it drew their inspiration from Ernest Gellner or Eric Hobsbawm. But they all attempted to construct their theories on theoretical models only. It has been demonstrated (by the German anthropologist Günther Schlee) that, for example, during 1991 and the war in Croatia, the great majority of the Yugoslav immigrants in Germany still identified as “Yugoslav.” It was only in 1992 (after the war had practically been over) that they began to identify themselves as “Croatian” or “Serbian.” This process cuts through the issues related to personal identification (“who are we?”, “where do we come from?”), but also to symbolic allegiances (“we are all members of X”, “we should all be opposed to Y”), and their consequences. The aim

of the presentation is to point to certain parameters that should have enabled researchers to predict the course of these developments three decades ago, as well as to point to the clear consequences of the choices that people make in opting for specific expressions of their identities.

Keywords: identity and identification, identity – anthropological perspectives, identity formation, identity and history, *longue durée*

Misli globalno, radi lokalno: identiteti u postsocijalističkoj perspektivi

Promišljanje identiteta može biti od koristi u tumačenju nekih procesa koji su se događali u jugoslovenskom društvu posle 80-ih godina XX veka. U poslednje tri decenije, postoji jak akcenat na redefinisaju identiteta, i ovo je prisutno na svim nivoima – ličnom, porodičnom (inače često ignorisanom u javnim raspravama), klasnom, javnom, civilnom ili religijskom, etničkom ili nacionalnom. Moja analiza će se usredsrediti na prividnu kontradikciju u formulaciji globalnih i lokalnih identiteta. Ovo je područje gde antropologija pruža dobro oruđe za analizu, sa svojim akcentom na društvenoj organizaciji (funkcionalizam), ali i sa mnogobrojnim primerima konkretnih osoba koje su u određenim istorijskim okolnostima donosile različite odluke (birale različite modele ponašanja) zasnovane na onome što su one same (a ne istraživačice ili posmatrači spolja) smatrale da je u njihovom najboljem interesu (transakcionalizam). Osnovni cilj ove kratke prezentacije jeste da ukaže i na određene parametre koji bi omogućili istraživačicama/ istraživačima da predvide razvoj događaja povezanih sa promenama u shvatanju i percepciji identiteta pre tri decenije i na jasne posledice izbora koje su ljudi načinili u vezi izražavanja svojih identiteta.

Ključne reči: identitet i identifikacija, identitet – antropološke perspektive, formiranje identiteta, identitet i istorija, *longue durée*

Lilijana Čičkarić

Institute of Social Sciences, Belgrade
lcickaric@idn.org.rs

Parliamentarism in Serbia from Women's Perspective

In the three decades of the arduous process of establishing democratic institutions in Serbia, women have come a long way from the complete marginalization in political life to occupying almost forty percent of the seats in the Serbian Parliament. However, we are witnessing that this is still not the critical mass necessary to constitute a substantive representation of women, which would result in adequate implementation of gender issues in the decision-making process, modernization of the parliamentary environment, restoration of confidence in democratic elections and representative democracy, promotion of feminist values and insistence on larger participation of women in all segments of executive power. Through a chronological overview of the representation of women in political institutions over the past three decades, we will also follow the changes and development of the transitional Serbian society on the periphery of Europe.

By improving the regulatory framework and establishing institutional mechanisms for gender equality in the past two decades, Serbia has made progress in the processes of institutionalization and creation of gender-sensitive public policies. This paper deals with the issue of the representation of women in the institutions of parliamentary democracy, since it is the key indicator of the distribution of power in the political community and the positions that men and women have in the process of governance and decision-making. The issue of gender equality has gradually entered the political discourse; gender issues have been included in the agenda of some political parties, but the descriptive representation of women, embodied in the growing number of women parliamentarians participating in the legislative decision-making process, has not been accompanied by substantive representation based on true recognition, marking evaluation, implementation and protection of women's interests in all spheres of social life. The participation of women in the political institutions in Serbia has increased, especially in the last decade, due to legislative changes and the introduction of gender quotas. However, women continue to occupy lower and less influential political positions than men. At the moment, there is not a single party in the Serbian Parliament that has a woman leader. Analysis of the programs of the leading parties indicates that gender equality issues are declaratively present, while party leaders and leadership still do not recognize the importance of issues such as discrimination against women in the labor market, media, professions, gender-based violence,

misogyny, sexism in politics and public life. The parliamentary practice has confirmed that the actions by women lack a common platform; in fact, they follow orders and act in line with the policies and decisions of their parties or parliamentary groups. Women remain blind to the consequences of gender discrimination and loyally support the decisions adopted by their parties, ignoring the interests of women. This scenario is also present in the executive branch, where we find the phenomenon of women in high positions often being deprived of political power and practicing party loyalty and subservience with the aim of achieving personal benefits to the detriment of women's interests.

Keywords: women, politics, parliament, gender quotas, representation

Parlamentarizam u Srbiji iz ženskog ugla

Za tri decenije, koliko traje mukotrpan proces uspostavljanja demokratskih institucija u Srbiji, žene su prevalile dug put od potpune marginalizacije u političkom životu, do skoro 40 procenata poslaničkih mesta u Skupštini Srbije. Međutim, svedoci smo da to stanje i dalje ne predstavlja kritičnu masu neophodnu za konstituisanje suštinskog predstavljanja žena, koja bi rezultirala adekvatnom implementacijom rodne problematike u proces donošenja odluka, modernizacijom skupštinskog ambijenta, povratkom poverenja u demokratske izbore i predstavničku demokratiju, promocijom feminističkih vrednosti i forsiranjem veće participacije žena u svim segmentima vlasti. Kroz hronološki pregled reprezentacije žena u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti tokom protekle tri decenije, pratimo i razvoj tranzicionih procesa u srpskom društvu na periferiji Evrope.

U parlamentarnoj praksi više puta je potvrđena teza da delovanje žena odlikuje nedostatak zajedničke platforme, odnosno delovanje se sprovodi po nalogima i u okviru politika stranaka ili poslaničkih grupa. Žene ostaju slepe za posledice koje trpe usled rodne diskriminacije i lojalno podržavaju odluke stranačkih organa, ne vodeći računa o interesima i potrebama žena. Ovakav scenario je prisutan u telima izvršne vlasti, gde se suočavamo sa pojavom da na visokim pozicijama žene često nemaju moć i uticaj, koji im po pravu pripada. Prevagu nosi podaništvo i partijska lojalnost u službi ostvarivanja lične koristi, a na štetu interesa žena.

Ključne reči: žene, politika, parlament, rodne kvote, reprezentacija

Zorica Mršević

naučna savetnica

zorica.mrsevic@gmail.com

Kvir identiteti i njihova ljudska prava

Kvir je termin koji označava sve ljude neheteroseksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugačijeg od onog biološkog koji im je pripisan na rođenju. Tokom poslednjih nekoliko decenija, postignuti su značajni uspjesi na polju ljudskih prava kvir osoba i ostvarenja njihove ravnopravnosti širom Evrope. I dok se ta situacija razlikuje od države do države, generalno gledano, zakoni o zločinu iz mržnje i antidiskriminacioni zakoni su ojačani, procedure pravnog priznanja roda su pojednostavljene, telesni integritet interseks osoba bolje se štiti, a prava kvir porodica se priznaju. To sve predstavlja važan kontekst u kome se jasnije i lakše uspostavlja sopstveni pravi osećaj identiteta i efikasnije se napuštaju nametnuti, rigidni socio-psihološki obrasci.

Cilj izlaganja je razvijanje sposobnosti percepcije i omogućavanje uspostavljanja odnosa i dijaloga sa kvir društvenim identitetima. Cilj je i kritika antirodnih, rodno-netolerantnih narativa baziranih na predrasudama koji svode borbu za ravnopravnost osoba kvir identiteta na ono što ovi pokreti namerno pogrešno opisuju kao „rodnu ili LGBTI ideologiju“. Ovakvi narativi poriču samo postojanje osoba kvir identiteta, dehumanizuju ih, i često lažno prikazuju njihova prava kao nešto što je u sukobu sa društvenim i porodičnim vrednostima generalno. Sve to nanosi štetu položaju osoba kvir identiteta, dok istovremeno predstavlja i napad na prava žena i dece i društvenu koheziju.

Izlaganje se zaključuje ukazivanjem na potrebu uspostavljanja konteksta legitimnosti, prava na uvažavanja egzistencije drugačije od većinske heteronormativne, u vidu prava na različitost, zagarantovana građanska prava priznata onima koji su manjinski po broju i/ili društvenom uticaju. Za to je neophodno shvatanje da je pravna zaštita od diskriminacije i nasilja mnogo više od individualnih građanskih statusa, tj. ličnih benefita za pojedine društvene grupe jer je, kao kontekst demokratizacije društva, njegove otvorenosti i tolerancije, značajan za sve.

Ključne reči: kvir identiteti, neheteroseksualna orijentacija, rodni identitet, ljudska prava, identitetski alteriteti

Queer Identities and Their Human Rights

The term queer refers to all people of non-heterosexual orientation or gender identity different from the one attributed to them at birth. Over the last few decades, significant progress has been made in the field of queer human rights and equality across Europe: anti-discrimination and hate crime legislation has been strengthened, legal gender recognition procedures have been simplified, intersex body integrity better protected, and queer family rights recognized. In that context one can more easily establish one's own true sense of identity and get rid of the imposed, rigid socio-psychological patterns.

The aim of the presentation is to develop the ability of perception and enable the establishment of relationships and dialogue with the queer social identity alterities. The aim is to also critique anti-gender, gender-intolerant narratives based on the prejudices that reduce the struggle for the equality of persons of queer identity to what these movements deliberately mistakenly describe as "gender or LGBTI ideology". The conclusion is that queer human rights are much more than improvements in individual civil status, because democratization and promoted openness and tolerance, are important for all.

Keywords: queer identities, non-heterosexual orientation, gender identity, human rights, identity alterities

Neven Cvetičanin

Institut društvenih nauka, Beograd
nevencveticanin@gmail.com

Nedovršene institucije Republike Srbije kao posledica geostrateškog položaja i geopolitičkog klizišta

U izlaganju će se prići problemu nestabilnih i nedovršenih institucija u Srbiji, kao i čitavom nedovršenom procesu tranzicije u Srbiji, sa geostrateške i geopolitičke analitičke pozicije. Argumentovaću da je jedan od glavnih razloga nestabilnih i nedovršenih institucija Republike Srbije njen geostrateški položaj, koji se metaforično može nazvati položajem na svojevrsnom „geopolitičkom klizištu“. Ovo geopolitičko klizište uslovljeno je time što je geostrateški položaj Srbije smestio državu i društvo na geopolitički tradicionalno trusni Balkan, kao graničnu tačku između različitih geopolitičkih celina i „ploča“ (evropske, azijske, zapadne, istočne, južne, severne). Izlaganje će braniti tezu da je „geografija sudbina“ i da je položaj i razvoj svake države i njenih institucija, pa tako i Srbije, značajno određen njenim geografskim položajem.

Budući da je Srbija smeštena na Balkanu kao svojevrsnom geopolitičkom raskršću na kojem se ukrštaju različite geopolitičke celine i „ploče“, kao i različite civilizacije i religije, Srbiji je teže da dovrši političke procese i formira stabilne institucije, od država poput npr. Velike Britanije, koje su već zbog svog izolovanog geopolitičkog položaja sa prirodnim preprekama prilasku (ostrvo) mnogo manje izložene istorijskim „višim silama“ od država poput Srbije (i ostalih balkanskih država), koje se nalaze na terenu na kojem se ukrštaju geopolitički putevi Istoka i Zapada, Severa i Juga. Izlaganje argumentuje da je Srbija baš zbog svog geostrateškog položaja, za razliku od država koje su u svojevrsnoj „geopolitičkoj zave-trini“ poput Velike Britanije, Islanda ili Portugala, izložena raznim istorijskim „višim silama“ poput raznih osvajačkih pohoda (Turci), ratova (svi značajniji međunarodni ratovi, poput Prvog i Drugog svetskog, imali su svoju drastičnu refleksiju na Balkan i Srbiju), revolucija (institucionalni problemi često su se u Srbiji rešavali na vaninstitucionalan način) i ostalih vaninstitucionalnih udara, kao što su politički prevrati i razne vrste političkog nasilja.

U takvom geopolitičkom okruženju i na takvoj geostrateškoj poziciji svojevrsnog geopolitičkog klizišta na kojem se nalazi Srbija, društvu je veoma teško da se posveti mirnom i evoluitivnom razvoju sopstvenih institucija i mirnom i evoluitivnom dovršenju društveno-političkih procesa, već ovakav geopolitički i geostrateški položaj nužno vode do institucionalnih „skokova“ i „lomova“, o čemu dovoljno svedoči novija istorija Srbije u prethodna dva veka. Zbog geopolitičkih i geostrateških razloga

stepen razvoja institucija u Srbiji značajno zavisi od širih geopolitičkih kretanja i trendova, jer država i društvo zbog svog položaja nužno osećaju tzv. „domino efekat“ širih geopolitičkih tokova, od kojih zavise njihova stabilnost, bezbednost i mogućnost razvoja, a da na te faktore društvo i država ne mogu da imaju mnogo uticaja.

Ovo svakako ne znači da ne treba nastaviti sa izgrađivanjem i dovršavanjem institucija, unapređenjem institucionalnog života i dovršavanjem tranzicionih društvenih procesa u Srbiji, ali je bitno imati na umu prethodno navedene ograničavajuće geopolitičke faktore, koji konačan rezultat tih procesa nužno izmeštaju u područje spoljne politike, koja je za Republiku Srbiju ono esencijalno područje od kojeg zavise njena stabilnost, bezbednost i mir. Ovo nas dovodi do konačnog zaključka da je u Republici Srbiji nužno unapređivati, na bazi naučnih istraživanja spoljnopoličke kapacitete zemlje, geopolitičke i geostrateške analitičke uvide, kao i konkretne diplomatske kapacitete i mrežu, kako bi država i društvo imali neophodan instrument opstanka i razvoja na trusnom geopolitičkom području na kojem obitavaju.

Ključne reči: geopolitika, geostrategija, Srbija, položaj, klizište, spoljna politika

Unfinished Institutions of the Republic of Serbia as a Consequence of Geostrategic Position and Geopolitical Landslide

The problem of unstable and unfinished institutions of, as well as the entire unfinished transition process in Serbia will be approached from a geostrategic and geopolitical analytical position, arguing that one of the main reasons for the unstable and unfinished institutions in the Republic of Serbia is the country's geostrategic position, which metaphorically can be referred as to a "geopolitical landslide". This geopolitical landslide is conditioned by the fact that Serbia is placed in traditionally geopolitically unstable Balkans, as a border point between different geopolitical entities and "plates" (European, Asian, Western, Eastern, Southern, Northern). We argue that "geography is destiny" and that the position and development of each state and its institutions, including Serbia, are significantly determined by their geographical position. Since Serbia is located in the Balkans as a kind of geopolitical crossroads where different geopolitical wholes and "plates", as well as different civilizations and religions, intersect, it is harder for Serbia to complete

political processes and form stable institutions than for the states like the Great Britain which, due to its isolated geopolitical position, with natural obstacles to access (island) is much less exposed to historical "higher powers". Serbia (just like other Balkan countries), is located at the intersection of geopolitical paths of the East and the West, the North and the South.

Keywords: geopolitics, geostrategy, Serbia, position, landslide, foreign policy

Suzana Ignjatović

Institute of Social Sciences, Belgrade
signjatovic@idn.org.rs

Disjuncture, Liminality, and Agency in Research on Transition

The concept of disjuncture is commonly used in anthropology to address the fluctuation and transformation across identities and states of being. We draw on Vered Amit's position that "sociality is as much a matter of disjuncture as of engagement and association" (Amit, 2015). Disjuncture incorporates both dis-assembling and re-assembling, as well as the 'events' between these modalities. In sociology and anthropology, disjuncture is understood in two opposed ways: as extraordinary, and as "the starting point, rather than the end point of analysis" (Amit, 2015). The "sociologists of association" are focusing on historical transformation (Durkheim, Simmel, the Chicago School, Beck), community formation (Barth, Cohen), life course disjunctures (Van Gennep), and the "transitions between states of being" (V. Turner). In the opposite camp, Bruno Latour, Karin Barber and Michel de Certeau explain how the rules, institutions, and organizations exist.

In this paper, socio-economic and political transition is understood as a set of disjunctures in time and social space. We identified three "scripts" of transition in academic social research over thirty years. The scripts are based on the idea of disjunctures as "extra-ordinary" events, in line with Comteian tradition of social statics and dynamics.

The first script is "linear disjuncture", conceptualized as a transitologist path from (socialism) — to (capitalism-democracy) with clear boundaries and expectations to be completed eventually. It focused on political and economic "systems". Consequently, the lack of clear and directed change was perceived as a deviation. Sociologists used the terms "frozen", "locked", and "blocked" transition (Lazić) to describe the developments during the 1990s. As the process of transition evolved (notably after 2000), the concept of "unblocked" transition prevailed.

The second script is "liminal disjuncture". Faced with the increasing evidence of 'creative improvisations' in the transitional process, the concept of "transition" was replaced with "transformation" in academic discussions. The focus was shifted from social class to social actors, introducing the paradigm of "losers and winners" in research on privatization, unemployment, social welfare, etc. Linearity was replaced with liminal, unfinished disjuncture. It was similar to the post-Washington consensus in economics which discovered the power of "culture" in economic transition.

The third script is “blueprint disjuncture”. It has been guided by the EU accession process as a blueprint for successful disjunctures in social, economic and political life. It is a “capillary”, parallel network of milestones (market economy, the rule of law, etc.). The concept of ‘reform’ has been used as a substitute for successful transformation (mimicking ‘rites of passage’). As we can see from the EU progress reports, there have been expectations of comprehensive disjunctures and preferable synchronicity. This strategy has disregarded inner structural differences in society and it has had some unintended consequences (formalism of policy instruments – gender quotas, competition in public procurement, election procedures).

Keywords: disjuncture, Serbia, transition

Disjunktura, liminalnost i agensnost u istraživanjima tranzicije

U ovom radu posmatramo društvenu tranziciju kao disjunkturu, kao antropološku kategoriju prekida, prelaza iz jednog stanja u drugo. Ispitujemo kako se menjalo razumevanje tranzicije kao disjunktura u akademskom diskursu od devedesetih godina do danas. U ranim istraživanjima tokom devedesetih, sociolozi polaze od „linearne disjunktura”, po modelu tranzitološkog pristupa. Od procesa tranzicije očekuje se da ima početak i kraj. Koriste se termini „zamrznuta”, „zaključana” i „blokirana” tranzicija kojima se opisuju dešavanja tokom 90-ih godina XX veka kao devijantne disjunktura. U većini javnih i akademskih narativa, tranzicija je podrazumevala jasan pravac i prekretnice (vladavina prava, itd.). Drugi skript je „liminalna disjunktura”. Suočen sa sve većim dokazima o „devijacijama” i „kreativnim improvizacijama”, koncept „tranzicije” je u akademskim diskusijama zamenjen sa „transformacijom”. Pažnja je usmerena na aktere, uvodeći paradigmu „gubitnika i dobitnika” tranzicije. Treća, „šematska disjunktura”, oslanja se na koncept reformi usmerenih pridruživanjem EU. Ova poslednja disjunktura mrežna je, paralelna, sveobuhvatna i sinhronizovana, uprkos složenim unutrašnjim strukturalnim razlikama u društvu, što je stvorilo formalizam kao neželjenu posledicu.

Ključne reči: disjunktura, Srbija, društvena tranzicija

Veselin Mitrović

Institute of Social Sciences, Belgrade
vmitrovic@idn.org.rs

Understanding Transition through Inverse Nostalgia

This paper examines transformative and innovative potential and quality through the optics of social mobility of the managing social group (Serbian politicians) and its inverse nostalgia. In other words, it is an examination of the risks and paradoxes of responsible transition throughout the last several decades. The spatial mobility from villages to cities is followed by specific points of entry into the political field, with the speed of advancement far exceeding experience in politics. Moreover, these characteristics are accompanied by a negative subjective relation to one's material position in combination with a perception of natural resources as sources of investment. This set of features allows class (as well as political and economic) interests to be framed spatially, limited to the residence (the city) of politicians or public company directors – in short, the top of the social pyramid. For the purpose of this examination, I have followed the fluctuation of these indicators through three temporal points within the given period. The frequency of reaching leading political positions indicates that after significant social shifts, such as change in a political system and founding of new dominant parties, there are also massive shifts via the political channels of social mobility. Such peaks occurred at the time (1989–90) of the dissolution of the League of Communists of Yugoslavia, and the transformation of the League of Communists of Serbia into the Socialist Party of Serbia (SPS). After that, another peak occurred after the NATO aggression and bombing of the FR Yugoslavia, that is, during the fall of Slobodan Milošević's regime (in 2000), and finally, in the subsequent years of the Serbian Progressive Party's (SNS) split from the Serbian Radical Party (SRS), and the former's accession to power in 2012.

Transition is understood as the product of all transformative actions that lead to “unpredictable patterns of changes” (Loorbach et al. 2017, 605). It could be comprehended as a reaction to permanent modernization issues in a challenging context. Such activities include “social interaction” (cf. Geels et al. 2010, 11) and a set of radical transformations toward a sustainable society (Wittmayer et al. 2016). Transition research ranges from understanding transition; power, agency, and politics; methodologies; ethical aspects; transition in practice, everyday life, cultural and social activism, etc. (Köhler et al. 2019). These changes intersect and correlate with social mobility, which is often the subject of generalizations. The progress of certain social groups is frequently seen as being representative of progress in general. However, these events

could be opposed to each other. The premise of this study is that the initial vertical social mobility of the Serbian political class, coupled with a change in place of residence (rural-urban), caused a narrowing social engagement framework and became fertile soil for inverse nostalgia. This perspective is not the question of possibility but of responsible social changes.

Nostalgia could generally be comprehended as “a sentimental longing...for the past” (Pearsall 1998, 1266). Davis comprehended nostalgia as an act anchored in the present context that says more of the present than of the past and helps us maintain, construct, and reconstruct our identities (Davis 1979). In this study, nostalgia shares its sociological and anthropological features with social mobility and transition. Upward social mobility carries within aspects of insecurity due to a change in the position and “inadaptability to new circumstances” (Barber 1965, 323), the most common incidental characteristics of nostalgia. Nostalgia may be seen as a counter transition sentiment, breaking transformative social innovations. This prevents changes in social relations, new ways of doing, organizing, framing, and knowing, which challenge, alter, and replace dominant institutions/structures in a specific social context (Pel 2015). Considering the aforementioned, inverse nostalgia towards one’s previous (lower) class position manifests as a social and ecological risk generated by the new class: a gradual break with the middle and lower class through the closure of mobility channels and lifestyle change. There is also an aversion to one’s erstwhile (rural) milieu, manifested as a threat to non-urban spaces.

Keywords: transition, social mobility, politicians, environment, inverse nostalgia

Razumevanje tranzicije kroz inverznu nostalgiju

U ovom tekstu se ispituje transformativni i inovativni potencijal i kvalitet kroz optiku društvene pokretljivosti upravljačke klase (srpskih političara) i njihove inverzne nostalgije tokom tri decenije. Uzlazna društvena pokretljivost često je predmet generalizacija. Napredak pojedinih grupa često se posmatra kao društveni napredak uopšte, a brojne studije pokazuju vezu između pokretljivosti i promena u ponašanju društvenih grupa. Premisa ove studije jeste da je početna vertikalna društvena pokretljivost srpske političke klase, uz promenu mesta stanovanja (selo—grad), izazvala sužavanje okvira društvenog angažovanja na urbane, odnosno rezidencijalne sredine relevantne grupe. Kretanje relevantnih indikatora praćeno je u tri vremenska preseka, koji su ujedno nulte tačke značajnih društveno-političkih promena (1989–1990; 2000–2004; 2012).

Tranziciju smo definisali kao proizvod svih transformativnih akcija koje dovode do „nepredvidivih obrazaca promena“. Drugim rečima kao reakciju na stalna pitanja modernizacije u izazovnom kontekstu. Takve aktivnosti uključuju „društvenu interakciju“ i skup značajnih transformacija ka održivom društvu. Nostalgija se generalno shvata kao „sentimentalna čežnja za prošlašću“. Međutim, u užem stručnom smislu ona govori više o sadašnjosti nego o prošlosti i pomaže nam da održimo, konstruišemo i rekonstruišemo naše identitete. U ovoj studiji, nostalgija deli svoje sociološke i antropološke karakteristike sa društvenom pokretljivošću i tranzicijom. Pokretljivost najviše u sebi nosi aspekte nesigurnosti zbog promene položaja i neprilagođenost na nove okolnosti, što je najčešće sporedna osobina nostalgije. Nostalgija se može posmatrati kao suprotnost tranzicijskom raspoloženju, odnosno ona može sprečavati promenu društvenih odnosa, nove načine delovanja, organizovanja, uokvirivanja i saznanja u specifičnom društvenom kontekstu.

Inverzna nostalgija se, prema prethodnom klasnom položaju, manifestuje kao društveni i ekološki rizik koji generiše nova klasa: postepeni raspad sa srednjom i nižom klasom kroz zatvaranje kanala mobilnosti, kao i promenu načina života. Pored toga, ona se ogleda u averziji prema nekadašnjem ruralnom miljeu, što skupa čini pretnju neurbanim prostorima.

Ključne reči: tranzicija, društvena pokretljivost, političari, životna sredina, inverzna nostalgija

Jelena Đurić

Institut društvenih nauka, Beograd
jelena.el@gmail.com

Tranzicija i identitet društva u Srbiji

Kada je pre tri decenije, u vreme postkomunizma, počela tranzicija društva u Srbiji, nije bilo očigledno da će u novom milenijumu ona biti preusmerena konceptom posthumanizma. U međuvremenu, pripisujući ekološke štete tzv. „dobu čoveka“, antropocen postaje okvir narativa koji ljudsku vrstu označava kao neodrživu pojavu. Okrivljena je „ljudska priroda“ premda je modernizacija tehnologije uvek podređivala ljudske vrednosti bezdušnoj ekonomiji profita i kontrole. Sada, kada je tehnološki progres doveo čovečanstvo na prag četvrte industrijske revolucije, saznajemo da Srbija dobija priliku da se dokaže reformama koje omogućavaju povoljno okruženje za novu tranziciju.

Međutim, s obzirom na predviđanja da će naučnotehnološki razvoj, sa inteligencijom koja nadilazi ljudsku, preobraziti identitet čoveka više nego što se to ikada desilo tokom nama poznate istorije čovečanstva, promena identiteta posebnih društava izgleda ima samo tranzicionu i pomoćnu ulogu. Kako je nedavno rečeno na Svetskom ekonomskom forumu, specifičnost četvrte industrijske revolucije jeste u proizvodnji ljudi u budućnosti. Budući da je čovek shvaćen kao „provaljiva životinja“, oni koji ne postanu deo nove revolucije dovoljno brzo, verovatno će biti osuđeni na iščezavanje. Sa novom revolucijom, tehnologija će zameniti jeftinu radnu snagu te ona više neće biti potrebna. Post i transhumanizam ovakvog pogleda na svet tiče se promene ljudskog identiteta uključujući i individualni i društveni kontekst: ljudska prava, vlasništvo, privatnost, obrasci ponašanja i konzumacije itd. Put ka tome ide preko „kvantifikacije“ sopstva i tehnološkog „unapređivanja“ ljudi. Čovek je zamišljen kao proizvod sačinjen od fizičkih, bioloških i digitalnih činilaca. Iz tih pretpostavki proističe verovanje da je samo pitanje vremena kada će tehnološka promena ljudskog identiteta biti potpuna pa više niko neće moći da je zaustavi, niti povrati na prvobitno polazište.

Posmatrana u ovom svetlu, globalizacija tehnološkog progressa iziskuje takav preobražaj identiteta društva u Srbiji koji bi bio u funkciji sposobnosti individua da se prilagode novim zahtevima procesa tranzicije. Ukoliko izdržljivost koju te individue postignu, bude mogla da se prenese i raspodeli na društvo, utoliko će biti bolje po ovo društvo i njegove pripadnike. U tom pogledu, presudnu ulogu mogu imati institucije sistema koje bi brinule o opštoj dobrobiti i zato je važno da institucije zadobiju integritet i autonomiju. U svakom slučaju, za dublje razumevanje obrazaca usmeravanja procesa tranzicije značajno je odgovoriti na mnoga pitanja, među kojima su i sledeća: „Da li novoj tranziciji odgovaraju društvene inter(i)intra)kacije koje su posledice različitih identifikacija i kako se kroz

njih izražava kolektivni identitet društva u Srbiji? Ako su vrednosti novog poretka usmerene na promene institucija i identiteta, na koji način treba rešavati hroničnu nesaglasnost između teorije i prakse koja postoji u njima i koja dezintegriše društvo, a ljudima prepuštaju borbu za opstanak u svetu koji sve više postaje virtuelan?

Ključne reči: tranzicija, identifikacija, identitet, antropocen, tehnologija

Transition and the Identity of the Society in Serbia

When the transition of the society in Serbia began three decades ago, in the time of post-communism, it was not obvious that in the new millennium it would be redirected by the concept of posthumanism. Meanwhile, attributing the global environmental damage to the so-called "human age", the Anthropocene becomes a framework of the narrative that characterizes the humanity as an unsustainable phenomenon, although the modernization of technology has consistently subordinated human values to the economy of profit and control. Now, when technological progress has brought humanity to the threshold of the fourth industrial revolution, we learn that Serbia has been given the opportunity to prove itself with reforms that provide a favorable environment for a new transition.

In that process, many questions should be answered, including the following: "Do social inter(and intra)actions, which are the consequences of different identifications, correspond to the new transition, and how is the collective identity of society in Serbia expressed through them?"; "If the values of the new order are focused on changing institutions and identities, how should the chronic discrepancy between the theory and practice that exists in them, the one which disintegrates society and leaves people struggling to survive in an increasingly virtual world, be resolved?"

Keywords: transition, identification, identity, Anthropocene, technology

Ivana Gačanović

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Odeljenje za etnologiju i antropologiju/Institut za etnologiju i antropologiju

igacanov@f.bg.ac.rs

***Homo academicus* u tranziciji: Antropološka diskusija o efektima tranzicije na „akademska kultura“ u Srbiji**

Već dve decenije proces tranzicije u našoj zemlji teče paralelno sa reformom visokoobrazovnog sektora, koja se sprovodi u okviru principa Bolonjske deklaracije. O reformama u visokom obrazovanju, kao i o samoj Bolonjskoj reformi, do sada je napisano mnogo stručnih i naučnih radova u okviru različitih disciplina i profesija, a svedoci smo sve većeg bujanja ove vrste literature na svetskom nivou. Jedan od zajedničkih sadržalaca tih različitih, često autoetnografskih izveštaja i analiza, jeste kišobran pojam neoliberalizam ili neoliberalizacija univerziteta, o čijem značenju se i dalje raspravlja. Istraživanje transformacija unutar visokoobrazovnih sistema postalo je posebno polje istraživanja i stvar ekspertize mnogih, toliko da je samo naučne i stručne časopise specijalizovane za polje visokog obrazovanja skoro nemoguće prebrojati. O ovoj temi napisani su i neki veoma važni antropološki radovi, od kojih možemo izdvojiti zbornik *Audit Cultures* (2000), koji je uredila jedna od najznačajnijih živih antropološkinja, Merilin Stratern. Nakon objavljivanja ovog zbornika sintagma *audit culture* ili „kultura revizije“ u antropologiji postaje zvanično prihvaćen koncept ili operativno sredstvo u antropološkim istraživanjima pre svega onih aspekata visokoobrazovnih reformi koje se tiču uvođenja finansijsko-menadžerske logike u sistem upravljanja i vrednovanja institucija visokog obrazovanja i njenih efekata na univerzitetsku kulturu. U domaćoj nauci, kao i u antropologiji, takođe se piše o „akademiji“, ali ta literatura još uvek samo kruži iz ruke u ruku među malobrojnom čitačkom publikom. Sama spadam u taj malobrojni „kružok“ jer sam se u svojoj doktorskoj disertaciji bavila upravo visokoobrazovnom reformom iz perspektive kulture revizije. Za potrebu ovog skupa sproveda sam jedno dodatno, manje, istraživanje sa fokusom na otvaranje pitanja na koji se način „akademska kultura“ do sada promenila pod uticajem tranzicije u našoj zemlji.

Za ključnu operativnu kategoriju ovog istraživanja uzela sam pojam „akademska kultura“, za koji mi se čini da se retko koristi u domaćoj društvenoj nauci, kao i u antropologiji. Zanimalo me je kakvo se značenje danas pridaje tom pojmu, barem u krugovima ispitanika koje sam uključila u ovo istraživanje, i da li na osnovu toga možemo ocrtati njene vrednosne i

druge okvire i uvrstiti je u još jedno „legitimno“ antropološko polje istraživanja. Na ovo pitanje nadovezuje se i pitanje obrisa i odlika domaće „akademske zajednice“ i odnosa (moći) u njoj, koje je takođe pokrenuto u intervjuima vođenim za ovu svrhu. Da li takva zajednica ima određeni skup zajedničkih identitetskih, socijalno-političkih ili drugih markera, šta takvu zajednicu spaja ili razdvaja, da li ona može biti predmet antropološke analize i može li se etnografski predstaviti? Obe ove grupe pitanja ostaju otvorene za dalju antropološku diskusiju.

Pitanje visokoobrazovnih transformacija u doba tranzicije ovde posmatram kroz prizmu nekih članova domaće akademske zajednice koji su zaposleni na Beogradskom univerzitetu. U pogledu uticaja tranzicije na visokoobrazovni sistem, zanimale su me dve grupe pitanja. Na opštijem nivou, interesuju me stanovišta ispitanika u vezi sa nekim od ključnih promena u visokoobrazovnim politikama koje se tiču finansiranja, načina upravljanja, mehanizama kontrole kvaliteta njihovog rada, akademske autonomije, odnosa nauke i politike i kako sve to utiče na kvalitet naučno-istraživačkog i nastavnog rada, kao i na kvalitet studija i položaj studenata. Konkretnija grupa pitanja usmerena je na stanovišta u pogledu uslova i načina života zaposlenih u visokoobrazovnim institucijama – o njihovom socio-ekonomskom statusu, profesionalnim odnosima, uslovi- ma rada i radnim obavezama, slobodnom vremenu i slično. Smatram da nam sistematizovani odgovori na data pitanja mogu otvoriti relevantan uvod u dalju diskusiju o efektima tranzicije na visokoobrazovni sektor i njegovu „kulturu“ i „zajednicu“.

Ključne reči: akademska kultura, tranzicija, akademska zajednica, Bolonjska reforma, Srbija

***Homo Academicus* in Transition: Anthropological Discussion on the Effects of the Transition Process on the “Academic Culture” in Serbia**

For two decades already, the transition process in Serbia has been running in parallel with the process of reform of the higher education system, led in accordance with the Bologna process. Given the flourishing of literature on the transformations in the field of higher education systems on a global scale, I will present here a small comparative contribution to some of the discussions, concerning the transformations within the “academic culture” in our country. The issue of the effects of transition on Serbian academia has been tackled here through the prism

of some of the University of Belgrade's academic staff. The questions concerning the transition effects on the higher education system are roughly divided in two groups. Firstly, I was interested in the informants' perspectives on some of the main changes in higher educational policies, which include budget tightening, introduction of new governance and audit technologies, and the effect thereof on the academic autonomy, research and teaching quality, as well as on the position of students during the transition times. More specifically, the second set of questions will provide some clues about the "real life" of the academic staff in the past 20 years of transition. This group of questions offers some meaningful insights into the general conditions and academic staff's way of life – their standpoints about their own socio-economic status in our country, professional relationships, working conditions, workloads, and the like. I consider that the systematized answers to these questions will provide us with a relevant introduction into further discussion about the effects of the transition on the higher education system reform and its "culture" in our country.

Keywords: academic culture, transition, academic community, Bologna reform, Serbia

Vladimir Mentus

Institute of Social Sciences, Belgrade
vmentus@idn.org.rs

A Mistrustful Society? Interpersonal Trust in Post-Socialist Serbia

In this paper, we examine the mechanisms underlying the lack of interpersonal trust in post-socialist Serbia. We may define interpersonal trust as people's confidence that others will act in the way they expect them to (Morrone et al., 2009). It is an important driver of desirable collective outcomes, as it explains cross-country differences in economic growth, well-performing democratic institutions and democratic stability, personal sense of well-being, optimism, tolerance etc. (Bjørnskov, 2006; Rothstein and Stolle, 2008).

Prior research indicates low levels of interpersonal trust in Serbia (Jovanović et al., 2021). That is not surprising given that large-scale international research has shown that low levels of trust generally characterize post-socialist countries, compared to Western European, or even many low-income countries (Inglehart and Welzel, 2005). Looking at the latest European Social Survey data from 2018, among 29 European countries, Serbia is ranked the lowest in terms of average interpersonal trust (3.56 out of 10), while other post-socialist countries differ very little.

We examine two potential mechanisms behind/underlying the above findings. The first is reflected in Inglehart's theory of modernization (e.g. Inglehart and Welzel, 2005). Contextual factors that constrain everyday life conditions, such as economic development and political climate, shape the dominant value system. When survival is at risk, material needs become central, and consequently, individual priorities are centered on personal and social security or stability. When a society attains sufficiently high levels of existential security that survival comes to be taken for granted, it produces a shift from the values shaped by scarcity (survival values) toward an increasing emphasis on self-expression values. Such a context consequently promotes the growth of trust in remote and dissimilar others. Like other post-socialist countries, Serbia went through major economic and political turmoil, but additionally through the ex-Yugoslav wars, sanctions and hyperinflation during the 1990s and NATO bombing in 1999, all leading to further impoverishment of a large part of the population. Life under such conditions has been insecure and unpredictable, and living standards have had a sharp decline, which resulted in the strengthening of survival values (Lavrič et al., 2019) and thus a reduction in trust among people.

One more mechanism which may have impacted the transition countries' declining levels of trust is the rise of inequalities. If economic

outcomes, determine values and trust depends on having shared values, larger income gaps will reduce a person's general sense of trust by increasing disparities in values (Gould and Hijzen, 2016). Similarly, people are more willing to trust those similar to themselves, which is aggravated in the context of rising inequalities. Not only the inequality of outcomes but also inequality of opportunities may be important: to the extent that economic disparities derive from personal connections rather than individual merit, they may lower a person's sense of fairness and, therefore, trust in others (Gould and Hijzen, 2016). In addition, higher inequalities may lead to conflicts over resources, especially when these are scarce (Jordahl, 2009). Compared to other European countries, Serbia has relatively high inequality rates (Krstić, 2016), which have deepened during the transition, especially since the onset of the latest economic crisis (Krstić and Rakić, 2017).

Keywords: trust, post-socialist transformation, values, inequalities, Serbia

Društvo nepoverenja? Međuljudsko poverenje u postsocijalističkoj Srbiji

Istraživanja ukazuju na veoma niske nivoe međuljudskog poverenja u Srbiji (Jovanović et al., 2021), pa čak i najniži nivo u Evropi – kada se analiziraju najnoviji podaci iz *European Social Survey*. To nije iznenađujuće imajući u vidu nalaze prema kojima je to generalna odlika postsocijalističkih društava u poređenju sa Zapadnim, ali i sa mnogim siromašnijim društvima. Ispitujemo dva moguća mehanizma ovakvih nalaza. Prvi se oslanja na Inghartovu teoriju modernizacije (Inglehart and Welzel, 2005), prema kojoj je nivo poverenja u društvu određen stepenom prevladavanja samoekspresivnih vrednosti u odnosu na vrednosti opstanaka, a koji je zavistan od stepena egzistencijalne sigurnosti populacije. U tom kontekstu, osiromašenje velikog dela stanovništva u početnim i kasnijim fazama postsocijalističke transformacije u Srbiji i posledično jačanje vrednosti opstanaka (Lavrić et al., 2019), mogu objasniti nizak nivo međuljudskog poverenja. Drugi mehanizam se oslanja na nalaze o rastu nejednakosti tokom transformacije, po čemu Srbija ne odstupa (Krstić i Rakić, 2017). Veći stepen nejednakosti može uticati na rast vrednosnih razlika, a time i na pad poverenja. To se odnosi i na nejednakost ishoda i na nejednakost mogućnosti (Gould and Hijzen, 2016). Dodatno, veći stepen nejednakosti pre vodi do konflikata oko raspodele resursa, naročito kada su oni retki (Jordahl, 2009).

Gljučne reči: poverenje, postsocijalistička transformacija, vrednosti, nejednakosti, Srbija

Katarina M. Mitrović

Etnografski institut SANU

katarina.mitrovic@ei.sanu.ac.rs

U skladu sa godinama: proživljavanje „produžene mladosti“

U svom izlaganju predstavicu fenomen „produžene mladosti“ kroz prizmu antropologije vremena, fokusirajući se prevashodno na analizu kulturnih predstava o mladosti i zrelosti, fazama i prekretnicama. Fenomenu koji podrazumeva „produženu“ tranziciju u odraslost, finansijsku, stambenu i drugu zavisnost mladih ljudi, pristupiću vodeći se pretpostavkom da je fenomen „produžene mladosti“, osim ekonomskom i političkom situacijom, uslovljen i „kulturnom logikom“ proučavanog sociokulturnog konteksta. U svom izlaganju predstavicu rezultate kvalitativnog istraživanja koje sam sprovela tokom 2019. i 2020. godine među mladim ljudima iz Beograda i njihovim roditeljima. Svi ispitanici su tokom istraživanja živeli sa svojim roditeljima, odnosno sa svojom decom. Dobijeni rezultati pokazuju kako učesnici u istraživanju sagledavaju svoje pozicije i „produženu mladost“ u Srbiji.

U prvom delu izlaganja razmotriću kulturne predstave o mladosti i odraslosti imajući u vidu način na koji ispitanici segmentiraju iskustvo odrastanja: 1) kroz državni školsko-vaspitni sistem; 2) kroz doživljaj sebe i sopstvenog ponašanja koje se menja i „sazreva“; 3) kroz velike lične i porodične prekretnice izazvane događajima; 4) kroz šira društvena zbivanja. Često koristeći dve ili tri navedene odrednice kako bi se orijentisali u opisivanju iskustva odrastanja, ispitanici ističu šta je to „normalno“ ponašanje za određenu fazu. Saživot u roditeljskom domu, izdržavanje mladih od strane roditelja, kao i njihovo minimalno uključivanje kada je u pitanju održavanje domaćinstva, većina ispitanika smatra „normalnim“ ili „uobičajenim“ za mlade u Srbiji. Život sa roditeljima za učesnike istraživanja često predstavlja način da se novac i vreme koji bi se odvajali za održavanje nezavisnog domaćinstva utroše na „proživljavanje“ mladosti: putovanja, edukacije, izlaske, negu, kupovinu roba i usluga koje ispitanici smatraju luksuznim u domaćem kontekstu. Shodno rečenom, analiziraću narativ o „proživljenoj“ i „pametno iskorišćenju“ mladosti, te preispitati „produžavanje“ mladosti kao strategiju.

Nadovezujući se na prethodno, drugi deo izlaganja posvetiću analizi kulturnih predstava o „drugom“, oslanjajući se na narative u kojima ispitanici svoju mladost ili mladost svoje dece predstavljaju uporedno. Sistematišući „druge“ uz pomoć analognog principa, kroz vrednovanje i upoređivanje, doživljavanje kao bližih ili daljih od sebe (Nedeljković, 2007), ispitanici kao „spoljašnje druge“ vide mlade sa Zapada. Sa druge strane, postoje i „unutrašnji drugi“ čija se mladost u Srbiji razlikuje u

pogledu stepena autonomije. Prema mišljenju ispitanika, samostalnjiju mladost žive pojedinci koji su „morali da se snađu“ – uglavnom prilikom selidbe zbog studija ili posla. U nastojanju da održe narativni kontinuitet društvenog vremena, a govoreći o mladosti, odrastanju i roditeljstvu „tamo“ i „ovde“, „nekad“ i „sad“, ispitanici neretko porede svoja iskustva sa idejom o tome „kako bi bilo“, da su okolnosti bile drugačije.

Ključne reči: mladi, produžena mladost, kulturne predstave, Srbija, antropologija vremena

Age-Appropriate: “Extended Youth” Well-Spent

This conference paper will present the phenomenon of “extended youth” through the prism of anthropology of time, mainly by identifying cultural representations of youth and maturity, life phases, and milestones. This phenomenon implies “prolonged” transition to adulthood, with financial, residential, and other dependence of young people. I will approach it through the hypothesis that the “extended youth”, in addition to the economic and political situation, is determined by the “cultural logic” of a particular sociocultural context. In this paper, I will present the results of qualitative research conducted in Belgrade in 2019 and 2020 among young adults and their parents. I aim to interpret cultural representations related to the understanding of youth and adulthood, while focusing on what is considered to be “normal” and “well-spent” youth in Serbia. Moreover, I will analyze perspectives on “the other” youth, both globally and locally.

Keywords: youth, extended youth, cultural representations, Serbia, anthropology of youth

Marija Obradović

Institut za noviju istoriju Srbije
m.obradovicinis1@gmail.com

Nada Novaković

Naučna saradnica
novakovic.nada@gmail.com

Tranzicija – modernizacija ili kontrarevolucija (slučaj Srbije)

Masovna privatizacija svojine nad sredstvima za proizvodnju bila je osnov tranzicije istočnoevropskih zemalja iz komunizma u kapitalizam. Odnosno, institucija svojine bila je ključni predmet društvenih promena u Istočnoj Evropi nakon pada komunizma 1989. godine. Kako je to formulisao 1992. godine neoliberalni ideolog tranzicije Džefri Saks (Jaffrey Sachs), potreba ubrzane privatizacije najvažniji je cilj ekonomske politike sa kojom se suočava Istočna Evropa. Ako ne bude značajnog napretka u privatizaciji velikih preduzeća u bliskoj budućnosti, ceo proces tranzicije mogao bi biti usporen. Prema neoliberalnoj ideologiji privatizacija svojine dovodi do povećanja efikasnosti i produktivnosti na mikro i makro ekonomskom nivou, porasta nacionalnog dohotka, tehnološkog napretka i opšte modernizacije nacionalne i svetske ekonomije i društva. Međutim, stvarnost (praksa) istočnoevropskih zemalja, nakon trideset godina tranzicije, potpuno je drugačija. Masovna privatizacija svojine nije doprinela ekonomskom i društvenom razvoju ovih zemalja. One su danas najsiromašniji deo Evrope, sa BDP po glavi stanovnika manjim od 20.000 dolara (Ukrajina, Ruska Federacija, Poljska, itd.). Sa druge strane, socijalna cena privatizacije svojine bila je ogromna. Privatizacija u post-sovjetskim društvima ne samo da je dovela do pauperizacije radničke klase, porasta stope siromaštva i depopulacije, već se nalazi u direktnoj korelaciji sa ogromnim porastom stope mortaliteta i smanjenjem očekivanog životnog veka muških pripadnika radničke klase, u proseku za 1,28 do 0,56 godina (David Stuckler, 2007).

Pauperizacija radničke klase u Srbiji ide dotele da 400.000 radnika radi za minimalnu cenu rada koja je ispod vrednosti minimalne potrošačke korppe. U Srbiji je danas stopa siromaštva oko 25% mada se može reći i da gotovo 60% stanovništva živi blizu granice siromaštva. I pored očitih ekonomskih parametara o potpunoj neefikasnosti privatizacije društvenog kapitala kao mere ekonomske politike (gotovo potpuno uništenja domaće industrijske proizvodnje i pad poljoprivredne proizvodnje) i ogromne socijalne cene, privatizacija ostaje glavna tema ekonomske politike. U uvodu Vladinog dokumenta Strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije od 2011. do 2020. godine, stajalo je da proces privatizacije i restrukturiranja što pre treba da se završi. Očito je reč o ideološkoj tvrdnji

koja nema svoju potvrdu u društvenoj praksi. Istorijska suština tranzicije u Istočnoj Evropi reverzibilan je proces koji, sa stanovišta političke ekonomije i ekonomske istorije, možemo nazvati kontrarevolucijom.

Ključne reči: tranzicija, modernizacija, privatizacija, kontrarevolucija, Srbija

Transition – Modernization or Counter-Revolution: The Case of Serbia

Mass privatization was the basis of the transition processes from communism to capitalism in Eastern European countries. The institution of property was the main issue in the social changes in Eastern Europe after the collapse of Communism in 1989. The results of the cross-country empirical research, evaluating the effects of mass privatization policies on economic growth, confirm that this process has not contributed to the economic and social development of these countries. Accordingly, the reality (practice) of Eastern European countries, after thirty years of transition, is completely different. The vast majority of Eastern European countries today have below 20,000\$ GDP per capita (Ukraine, the Russian Federation, Poland, etc.). Social costs of mass privatization are enormous: the increase in poverty rate, depopulation, a huge increase in the mortality rate, and decrease in the life expectancy of the male members of the working class. The pauperization of the working class in Serbia has gone so far that 400,000 of them work for a minimum price of labor, which is below the value of the minimum consumer basket. Today, the poverty rate in Serbia is around 25 percent, although almost 60 percent of the population lives close to the poverty line. Despite the obvious economic parameters of complete inefficiency of social capital privatization as a measure of economic policy (almost complete destruction of the domestic industrial production and decline in agricultural production) and its huge social prices, privatization remains the main topic of the economic policy in Serbia. The historical essence of the transition in Eastern Europe was the reversible process of transformation which, from the point of view of political economy and economic history, should be called a counter-revolution.

Keywords: transition, modernization, privatization, counter-revolution, Serbia

Nena A. Vasojević

Institut društvenih nauka, Beograd

nvasojevic@idn.org.rs

Globalizacija i akademska mobilnost

Pitanje globalizacije veoma je složeno, pogotovo u onoj sferi koja se odnosi na njenu obrazovnu dimenziju. Ne postoji opšteprihvaćeno razumevanje globalizacije, postignut je priličan stepen saglasnosti oko toga da se može govoriti o njenim različitim dimenzijama (Spasenović 2019). Stav prema kojem je znanje osnovni resurs u globalnoj ekonomiji postao je opšteprihvaćen 60-ih godina XX veka na evropskim univerzitetima, a posebno je jačao 80-ih godina prošlog veka (Jovanović-Kranjec, 2013) kada i obrazovanje počinje da privlači pažnju različitih međunarodnih tela i organizacija. Širenje modela obrazovanja i usklađivanje nacionalnih obrazovnih politika sa globalno uspostavljenim trendovima razvoja postalo je realnost za većinu zemalja sveta (Spasenović, 2019), pa i za Srbiju. Poslednjih decenija snažan uticaj na transformaciju visokoobrazovnog sistema i unapređenje kvaliteta (visokog) obrazovanja ima Bolonjska deklaracija. Ona je imala za cilj da, u periodu svog postojanja, obezbedi promene na nivou visokog obrazovanja u Evropi, koje se ogledaju u kreiranju evropskog prostora visokog obrazovanja, ali i povećanoj mobilnosti studenata i (van)nastavnog osoblja kroz Evropu, čime se omogućava evropskim univerzitetima da budu privlačniji internacionalnim studentima (Radišić i dr., 2010). Jedan od najvažnijih trendova u oblasti visokog obrazovanja je internacionalizacija, a ključni aspekt internacionalizacije je akademska mobilnost (Marković, 2014). Svrha mobilnosti je da se studentima i nastavnom osoblju omogući iskustvo studiranja ili rada u drugačijem akademskom okruženju, ali i učestvovanje u vanakademske aktivnostima, kako bi, po povratku u matičnu zemlju, doprineli unapređenju sistema. S druge strane, politike visokoškolskih ustanova usmerene su na povećanje broja kredita koje su studenti stekli u inostranstvu. Dakle, analiza procesa internacionalizacije i faktora koji vuku i guraju studente u stranu zemlju da završe svoje visoko obrazovanje, važne su karakteristike akademskih institucija.

Mobilnost studenata jedan je od prioriteta EU u oblasti obrazovne politike i to se najbolje očitava kroz finansijska sredstva investirana u programe mobilnosti (European Commission, 2020). U prvom ciklusu, Erasmus program je podržalo 3,3 miliona studenata i 470.000 članova osoblja od njegovog pokretanja. Novi Erasmus program za period 2014–2020, takozvani Erasmus+, nasledio je sva tri programa za obrazovanje u kojima je Srbija do sada učestvovala – Tempus, Erasmus Mundus i Program za celoživotno učenje. U okviru ovog ciklusa, na Beogradskom univerzitetu boravila su 522 strana studenta, dok je stipendiju za boravak i usavršavanje na inostranim fakultetima koristilo 1.584 domaćih studenata. U istom periodu 472 inostrana nastavnika boravila su na fakultetima BU, a

726 domaćih nastavnika boravilo je u inostranstvu. Takođe, sredstva su koristili i istraživači sa instituta, ali i vannastavno osoblje članice BU i to: 127 inostranih stručnjaka iz ove kategorije boravilo je u Srbiji, dok je u inostranstvu bio 371 domaći stručnjak. Moguće je uočiti pozitivan trend u pogledu odlazećih studenata i (van)nastavnog kadra, dok kod podataka o dolazećim studentima i stručnjacima varijacije su vidljivije. Potrebno je sagledati podatke za sve Univerzitete u Srbiji kako bi se dobili jasniji rezultati u smislu varijacije dolaznih i odlazećih visokoobrazovanih lica. Takođe, dubljom analizom treba utvrditi koje zemlje se klasifikuju kao dobri izvoznici ili dobri uvoznici u autoritetnoj internacionalnoj mreži i na kojoj poziciji se nalazi Srbija u odnosu na druge Evropske zemlje.

ključne reči: globalizacija, mobilnost, akademska mreža, Erasmus+

Globalization and Academic Mobility

The issue of globalization is very complex, especially in the sphere related to its educational dimension. There is no generally accepted understanding of globalization, but a considerable degree of agreement has been attained about the fact that we can talk about its different dimensions (Spasenović 2019). The attitude according to which knowledge is a basic resource in the global economy was strengthened in the 1980s (Jovanović-Kranjec 2013), when education began to attract the attention of various international bodies. Student mobility is one of the EU's priorities in the field of education policy, and this has been best reflected in the financial resources invested in mobility programs (European Commission 2020). By analyzing the data for the University of Belgrade, we notice a positive trend in terms of outgoing students and (extra) teaching staff, while in the data on incoming students and experts, the variations are more visible. It is necessary to look at the data for all universities in Serbia, in order to get clearer results in terms of the variation of incoming and outgoing highly educated people. A deeper analysis should also determine which countries are classified as good exporters or good importers in the international network and which place Serbia takes on this scale.

Keywords: Globalization, mobility, academic mobility, Erasmus+

Ana Vuković

Institut društvenih nauka, Beograd
annvukovic@yahoo.com

Istorijsko-sociološki osvrt na Institut društvenih nauka: društveni kontekst i institucionalno delovanje

Društvene promene u proteklih više decenija podstakle su i različite transformacije u radu i funkcionisanju naučnih institucija. U Institutu društvenih nauka naučnici su bili stručni u okviru različitih disciplina važnih za proučavanje i analizu funkcionisanja društva i države. U dugogodišnjoj tradiciji formirani su i naučni kadrovi čiji potencijal je trebalo da omogući prepoznatljivost nauke, u domaćim i međunarodnim okvirima. Istraživanja su podsticala zajedničko delovanje saradnika različitih profesionalnih profila ali kompatibilnog (društvenog) obrazovanja i doprinela su njegovoj prepoznatljivosti u javnosti, u različitim društvenim periodima. Institucionalni razvoj podrazumevao je i prolazak kroz krize i društvene promene koje su se reflektovale u društvenim odnosima, određivanju prioriteta u načinu funkcionisanja i savladavanju prepreka u sprovođenju istraživanja. Sećanja nekadašnjih saradnika Instituta društvenih nauka omogućavaju nam uvide u interesovanja i teme istraživanja i daju širu sliku o društvenim promenama i uticaju društvenog konteksta na institucionalno delovanje. U skladu sa tim, pojedinačna razmišljanja o oblicima naučnoistraživačkog delovanja povezaćemo sa odnosom prema institucionalnom, kao svojevrsni model prožimanja individualnog identiteta i identiteta institucije. Dosadašnja istraživanja i naučni uvidi treba da omoguće kontinuitet u višegeneracijskoj spoznaji važnih društvenih fenomena.

Ključne reči: Institut društvenih nauka, istraživanja, identitet, nauka, saradnja

Historical-Sociological Review on the Institute of Social Sciences: Social Context and Institutional Action

The social changes in the past decades have encouraged various transformations in the work and functioning of scientific institutions. At the Institute of Social Sciences, scientists have been experts in various disciplines and researched phenomena from the social fields of relevance for studying and analysis of the functioning of society and state. In the long tradition, the scientific staff was supposed to enable the recognition of science, in domestic and international frameworks. The research at the Institute has encouraged the joint action by associates of different professional profiles, but compatible (social) education, and contributed to the Institute's public recognition in different social periods. Institutional development also included going through involved crises and social changes. They reflected on staff relations, determining priorities, and obstacles in conducting research. Memories of the former associates of the Institute of Social Sciences will provide insights into the interests and topics of research, and give a broader picture of social change and the impact of social context on institutional action. In accordance with that, we will connect individual thoughts on the formation of scientific research activities with the attitude towards the institutional, as a kind of a model of permeation of individual identity with the identity of institution. Previous research and scientific insights should enable continuity in the multigenerational cognition of important social phenomena.

Keywords: Institute of Social Sciences, research, identity, science, cooperation

Marko Mandić

Institut društvenih nauka, Beograd
mmandic@idn.org.rs

Spoljnopolitički identitet Republike Srbije između uticaja međunarodnih okolnosti i identitetskih kategorija stanovništva

U oblasti izučavanja spoljne politike postoji čitav niz teorija koje nastoje da objasne zašto određene države sprovode specifičnu spoljnu politiku ili vrše strateške promene i prilagođavanja u međunarodnim odnosima. Sa jedne strane, postoje strukturalističke teorije koje zastupaju tezu da na ponašanje država u međunarodnim odnosima presudno utiču dešavanja u samoj strukturi međunarodnog sistema država. Sa druge strane, postoje teorije koje tvrde da na spoljnu politiku države prvenstveno utiču njene unutrašnje karakteristike poput nivoa i razvoja demokratije, političkog i ekonomskog sistema ili kulturnih obrazaca. Srednji put u teorijskim debatama spoljne politike zauzimaju one teorije koje na eklektički način nastoje da objedine pomenuti niz faktora. Jedan od najistaknutijih koncepata proučavanja spoljne politike jeste takozvana „velika strategija“ koja u središte svog proučavanja smešta identitetske kategorije.

„Velika strategija“ bavi se izvorima nacionalnog ponosa, karakteristikama koje jednu državu identitetski razlikuju od drugih, vrednostima koje zastupa i za koje se zalaže u svojim spoljnim odnosima. Poslednje tri decenije predstavljaju izrazito turbulentan period za Srbiju u međunarodnim odnosima. Poslednja decenija XX veka obeležena je međunarodnom izolacijom Savezne Republike Jugoslavije u čijem sastavu se nalazila i Srbija. Političke promene 2000. godine označile su zauzimanje novog spoljnopolitičkog i strateškog kursa države koji je podrazumevao reintegraciju u najvažnije međunarodne institucije i početak evroatlantskih integracija. Zbog složenih međunarodnih i unutrašnjih političkih okolnosti, čvrst kurs evrointegracija zamenjen je spoljnopolitičkom doktrinom „četiri stuba“ čija je glavna ideja da Srbija u svojim spoljnim odnosima treba da održava dobre odnose sa četiri velike sile – SAD, EU, Rusijom i Kinom. Ovakva multivektorska spoljna politika može biti objašnjena kroz analizu niza spoljnopolitičkih i unutarpolitičkih faktora.

Transformacija i trenutna spoljnopolitička pozicija Srbije koja se često predstavlja i kao „Zapad Istoku i Istok Zapadu“ u velikoj meri se poklapa sa usađenim identitetskim kategorijama stanovništva i predstavama njenih građana o poželjnom strateškom kursu zemlje u međunarodnim odnosima. Stoga politika balansiranja Srbije između različitih međunarodnih aktera, iako umnogome jeste rezultat strukturalnih promena u

međunarodnom sistemu, ima visok nivo poklapanja i sa stavovima građana. Postojanje velike strategije Srbije u međunarodnim odnosima, iako svaka država ima mogućnost da projektuje svoj položaj u globalnoj budućnosti, limitirano je njenom veličinom i sveukupnom moći. Međutim, građani i stanovništvo imaju predstavu kakav Srbija spoljnopolitički identitet treba da izgradi u svojim odnosima sa ostalim međunarodnim subjektima kako bi bila prepoznata kao akter koji bi zadržao svoju spoljnopolitičku nezavisnost i posebnost. Često burna međunarodna previranja mogu dovesti do tektonskih promena u svetskom poretku. U takvim situacijama uvek postoji opasnost da bi nužnost naglih promena u strateškom pozicioniranju države dovela do isto takvih promena unutar države, s obzirom na to da su duboko internalizovane identitetske kategorije građana sklone transformaciji samo nakon dužeg vremenskog perioda.

Ključne reči: Srbija, spoljna politika, međunarodni odnosi, velika strategija, identitet

The Foreign Policy Identity of the Republic of Serbia Between the Influence of International Circumstances and the Identity Categories of the Population

One of the most prominent concepts in the study of foreign policy is the so-called "great strategy", which places identity categories at the center of its study. The great strategy deals with the sources of national pride, the characteristics that distinguish one country from another in terms of identity, and the values they represent and stand for in their external relations. The transformation and current foreign policy position of Serbia, which is often presented as "West to East and East to West", largely coincide with the ingrained identity categories of the population and the ideas of its citizens about the country's desirable strategic course in international relations. Therefore, the policy of Serbia's balancing between different international actors, although it is largely the result of structural changes in the international system, has a high level of consistency with the views of the citizens. The existence of a great strategy of Serbia in international relations, although each country has the opportunity to project its position in the global future, is limited by its size and overall power. However, the citizens of Serbia have an idea of

the preferable foreign policy identity of Serbia in its relations with other international entities leading to its recognition as an actor to retain its foreign policy independence and uniqueness.

Keywords: Serbia, foreign policy, international relations, great strategy, identity

Emilija Mijić

Institut društvenih nauka, Beograd
emijic@idn.org.rs

Ratko Mladić i javni prostor – kultura sećanja desničarskog populizma kao simbol tranzicije ka „demokratskim vrednostima“

Grafiti su deo javnog prostora podložan svakodnevnoj promeni od strane nepoznatih ljudi koji na taj način žele da prostorno iskažu svoju poruku ili stav javnosti i institucijama ispred kojih se nalaze. Široka je klasifikacija ovakvog vida, uglavnom urbane materijalne kulture, čiji sadržaj može biti ljubavni, umetnički, aktivistički, propagandni, politički, globalni, lokalni, navijački ili posvećen preminulim osobama i/ili „herojima“. Taj šareni spektar podrazumeva i pozitivna i negativna osećanja koja na ulicama glavnog grada Srbije obiluju homofobnim, diskriminišućim, agresivnim porukama baziranim na konceptu „krvi i tla“, sukobima različitih frakcija od navijačkih do nacionalističkih, i glorifikovanju ličnosti i politika koje nisu u skladu sa načelnim i zvaničnim politikama svih republičkih vlada nakon 2000. godine čiji su označitelj demokratske promene i stremljenje ka članstvu u Evropskoj uniji, a sprovođenje tih načela upitno.

Ime Ratka Mladića, njegov lik i epitet heroja već deceniju i po angažuju zidove grada kao mesto obeležavanja i nasumičnog pojavljivanja stvarajući, u sprezi sa političkom klimom, kulturu sećanja i označitelje iste vezane za dešavanja u ratnim devedesetim na prostoru današnje Bosne i Hercegovine i potonje statute država nastalih nakon raspada SFRJ. Poruke koje se na taj način šalju imaju za cilj da podsete javnost na prisustvo narativa iz devedesetih godina i njegovo mesto u budućnosti, koji ni nakon 22 godine formalne tranzicije ka vrednostima Evropske unije i implementacije poglavlja ka članstvu, nisu prevaziđeni, već su, kao što će pokazati ova studija slučaja, nezvanični instrument zvanične vlasti već deceniju. U njoj se prelamaju potpuno sukobljeni identiteti, očita va tranzicija, nerad institucija, korupcija, autokratija i ukidanje osnovnih vrednosti i prava.

Ključne reči: tranzicija, identitet, grafiti, Ratko Mladić

Ratko Mladic in Public Space: Culture of Memory and Right-Wing Populism as a Symbol of Transition to “Democratic Values” in Serbia

This article presents a case study of Ratko Mladic, and all the symbols of the culture of memory, which have been presented in the form of graffiti art in Belgrade in the last 15 years. The graffiti have been linked to the glorification of his name, calling him a “hero”, although the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, aligned with the EU policies, found him guilty of war crimes, crimes against humanity, and genocide. We will examine the way that these street art actions became a political issue after the two decades of the official state policy for Serbia to join the EU and implement “democratic values”.

Keywords: transition, identity, graffiti, Ratko Mladic

9 788670 932531